

УДК 339.17(477)

Міца В.В.керівник Центру доуніверситетської підготовки
та роботи з іноземними громадянами,
Ужгородський національний університет**ЧИННИКИ СТРИМУВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНІ**

У статті досліджено роль та місце малого бізнесу в регіональній економіці, який сприяє економічному розвитку як регіонів, так і країни в цілому, розширенню сфери зайнятості працездатного населення, формування середнього класу, забезпечення добробуту громадян, реалізації наявного економічного потенціалу регіону. Розглянуто теоретичні аспекти щодо чинників стримування розвитку малого бізнесу в Україні. На основі використання порівняльного методу досліджено поняття підприємства малого бізнесу, розвиток підприємства, чинники впливу; визначено етапи життєвого циклу малого підприємства, запропоновано групування факторів впливу.

Ключові слова: підприємство, малий бізнес, розвиток підприємства, чинник розвитку, регіон.

Постановка проблеми. На тлі розвитку української ринкової економіки проходить процес децентралізації регіонів, що супроводжується зміцненням їх статусу, як систем, збільшенням незалежності їх економік, формуванням самостійних бюджетів і джерел самофінансування. Сьогодні проблеми економічної безпеки регіонів, їх сталого розвитку і незалежності є найбільш актуальними. Це сприяє підвищенню значення самих регіонів, як суб'єктів на рівні державної економічної та соціальної політики, так і підвищенню значення регіонального управління на рівні держави і на рівні регіонів.

В 1985 році в Декларації про право на розвиток [1], прийнятої ООН визначено, що розвиток полягає у всебічному економічному, соціальному, культурному і політичному процесі, спрямованому на постійне підвищення добробуту всього населення і всіх осіб на основі активної, вільної і конструктивної участі в розвитку і в справедливому розподілі створюваних в його ході благ», що людина є основним суб'єктом процесу розвитку. Для розвитку економіки будь-якої держави малі підприємства мають величезне значення, а в більшості країн держава спирається саме на підприємницьку діяльність таких підприємств.

Малі підприємства є точкою входу в економіку громадян, які висловили готовність відкрити свою власну справу. Багато великих компаній починали свою діяльність як малі підприємства. Проте, останні два роки в Україні спостерігається негативна тенденція не тільки падіння обсягів діяльності підприємств малого бізнесу, але й різке скорочення їх кількості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що «пальма першості» в дослідженні українського малого бізнесу, безумовно, належить економістам. Питанням факторів впливу на діяльність підприємства присвятили свої роботи Бланк І.А. [2], Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. [5]; сучасну організацію, тенденції і перспективи розвитку

досліджували Збарський В., Греджева Т., Максименко І., Чухно А. На оцінці ефективності підприємницької діяльності акцентували свою увагу Варналії Б., Гринюк А., Кредісов В., Рудик Р. Регіональне вивчення малого підприємництва в Україні, парадигму розвитку вітчизняного підприємництва, висловили нові ідеї і захистили кандидатські дисертації за темами, пов'язаними з територіальною специфікою підприємництва в українських регіонах ряд науковців, зокрема Ковальов А.І., Балджи М.Д., Дарієнко О.В., Муратов О.М., Карпов В.А., Корольова Т.С., Котова І.М., Романова Т.В., Сментина Н.В., Павлова Т.В. [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, запропоновані економістами підходи не завжди відображають територіальну організацію підприємств малого бізнесу, в зв'язку з чим була сформульована мета і визначена структура статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів щодо факторів стримування розвитку малого бізнесу в Україні.

Виклад основних результатів. Складна сучасна взаємодія всіх соціально-економічних і політичних систем в просторі світової економіки, окремої країни і її суб'єктів, зокрема, створює об'єктивну необхідність формування комплексного уявлення про регіон, який відповідає сучасному етапу розвитку України, державного устрою і проведеним перетворенням в економіці країни. Функціонування економіки країни в цілому на сьогоднішній день залежить від взаємодії і сукупності сформованих природних соціо-культурних, національних, економічних, територіальних і багато інших зв'язків, що склалися в регіонах України. Все це зумовило в першу чергу необхідність сформулювати уявлення про те, що ж таке регіон.

На основі аналізу наведених в дослідженні думок [5; 6] і підходів до визначення поняття «регіон» сформулюємо визначення поняття «регіон», в яке включені цільові установки:

– задоволення потреб населення,
– забезпечення розвитку регіону на принципах стійкості і дотримання балансу інтересів учасників процесу регіонального розвитку з урахуванням територіального, економічного, системного аспектів.

Регіон – це територіально і адміністративно відособлена одиниця країни, яка є відкритою підсистемою національної економіки, що володіє індивідуальними соціально-економічними, політичними, адміністративно-правовими особливостями відтворювального процесу, що забезпечує задоволення потреб населення і створює умови для сталого розвитку регіону на основі дотримання балансу інтересів всіх учасників відтворювального процесу.

Це визначення дозволяє перейти до розгляду питань регіонального розвитку в контексті якого дослідимо еволюцію теорій розвитку. На сьогоднішній день зустрічаються різні розуміння сутності «регіонального розвитку». Це поняття використовується багатьма вченими, причому як в економічних науках, так і в географічних.

Особливе місце в регіональній економіці займає малий бізнес, який сприяє економічному розвитку як регіонів, так і країни в цілому, розширенню сфери зайнятості працездатного населення, формування середнього класу [7], забезпечення добробуту громадян [8, с. 127], реалізації наявного економічного потенціалу регіону.

Найбільш повне визначення малому підприємству було надано Збарським В.К., як «...самостійній, систематичній, ініціативній господарській діяльності малих підприємств та громадян-підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Практично, це будь-яка діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова тощо) зазначених суб'єктів господарювання, що спрямована на реалізацію власного економічного інтересу» [9, с. 127].

Малі підприємства різняться між собою як внутрішніми характеристиками, так і інтенсивністю впливу на них факторів зовнішнього середовища. Дані відмінності безпосередньо залежать від етапу розвитку фірми і дозволяють звернути увагу на існування життєвого циклу малого підприємства, що передбачає шість етапів: становлення, зростання, зрілість, криза розвитку, відродження, спад (табл. 1).

Життєвий цикл малої фірми індивідуальний, що відбивається в різній послідовності стадій, їх тривалості і т.д. На стадіях росту, зрілості або відродження мале підприємство може перейти в категорію середніх підприємств, в зв'язку з чим саме на ранньому етапі підприємець повинен підвищувати свою репутацію, встановлювати зв'язки [10, с. 363–364].

На кожній стадії життєвого циклу можуть спостерігатися спади, в окремих випадках – тривалі, що призводять до ліквідації підприємства.

Після проходження підприємством стадії зрілості подальший його розвиток стає непередбачуваним і, головним чином, залежить від успішності впровадження інновацій і гнучкості організаційної структури.

Зауважимо, що успішно функціонувати здатні тільки ті підприємства, які порівнюють свої доходи з витратами і величиною вкладеного капіталу, виробляють конкурентоспроможну продукцію і не виробляють більше продукції, ніж можна продати. Орієнтація діяльності тільки на «вал», виконання намічених програм за всяку ціну – це явний шлях до банкрутства. Тому малі підприємства повинні раціонально використовувати наявний ресурсний потенціал.

Проаналізувавши різні підходи до вивчення феномена підприємництва, уточнюючи понятійний апарат дослідження, вважаємо, що мале підприємство є найбільш ризиковим процесом господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами малого підприємництва на території, яка характеризується географічною цілісністю, наявністю потенціалів розвитку, при новій комбінації матеріально-виробничих, фінансових, трудових, природних, інтелектуальних, управлінських, репутаційних ресурсів з метою отримання максимального прибутку.

Оскільки в рамках даного дослідження акцент зроблений на факторі стримування розвитку підприємств на регіональному рівні, слід також конкретизувати і ці поняття.

Досліджуючи питання щодо поняття «розвиток», «розвиток підприємства», «економічний розвиток», ми виявили, що науковці трактують його по-різному. Зокрема, як:

- 1) Процес (рух);
- 2) Зміни;
- 3) Система відносин.

Таблиця 1

Етапи життєвого циклу малого підприємства та особливості розвитку

Стадія	Характерні особливості
Становлення	Проста організаційна структура, повноваження концентруються в руках власника
Зростання	Увага переміщується на збільшення продажів, акцент робиться на максимальну реалізацію наявних переваг, розширення організаційної структури, окремі повноваження делегуються менеджерам
Зрілість	Стабільний ріст продажів, часткова бюрократизація організаційної структури, знижується інноваційна активність, прагнуть підвищити ефективність діяльності і зберегти рівномірний розвиток
Криза розвитку	Знижуються продажі, рентабельність
Відродження	Пропозиції розширюють і диверсифікують, система контролю і планування ускладнюється
Спад	Знижуються продажі, оскільки зменшується попит, знижується рентабельність, оскільки впала інноваційна активність на тлі якої загострилася конкуренція

Філіпенко А. зазначає, що «...економічний розвиток» можна розглядати за допомогою висвітлення різних аспектів цього процесу та на його основі – порівняння з близькими категоріями, такими як: прогрес, еволюція, модернізація, зростання та іншими» [11, с. 30]. На думку Побережного Р.О. розвиток – це зміна якісного стану організації [12, с. 9]. Т. Бут виділяє найважливіші елементи [13, с. 22]: збільшення доходів; поліпшення якості життя; закономірне і багаторазове повторення порядку й хаосу в контексті соціальної синергетики; глибокі зміни в усіх сферах суспільного розвитку; процес історичної обумовленості розвитку на основі революційних та еволюційних змін; поступ суспільної системи, яка супроводжується процесами прогресу й зростання, еволюції та експансії; циклічність розвитку суспільної системи; підвищення задоволеності головних потреб усіх членів суспільства; зростання добробуту; економічне зростання.

До теперішнього часу сформувалося кілька десятків концепцій, які розкривають сутність розвитку. Об'єднаємо їх у сім груп.

1. Розвиток як розвиток проблеми (Г. Саймон, Дж. Марч). Отже, керівники, що приймають рішення, визначають проблему, етапи її розв'язання, порядок реалізації і зворотній зв'язок.

2. Розвиток як управління підприємницькою активністю. (Борегард Р., Маріс Я.). Основна ідея полягає в тому, що роль бізнесу є домінуючим у порівнянні з органами управління.

3. Розвиток як створення «механізму зростання». Основа концепції – це перетворення основних ресурсів таких, як земля, робоча сила, капітал, у валовий продукт.

4. Розвиток як результат керівництва. (Бейтс, Уайел, Тейц, Гілот). Керівник – це працівник, який робить все

для того, щоб забезпечити зростання, або це окрема особистість, яка здатна до подолання бюрократичних перешкод, чи то банківських обмежень, чи проблем щодо планування.

Отже, розвиток тісно пов'язаний не тільки з наявністю ресурсів, а й з певним їх поєднанням. При відсутності одного з них розвиток неможливий, навіть якщо інші ресурси є в надлишку.

Таким чином, розвиток є ціле – і ціннісноорієнтованим перетворенням. При цьому в умовах порушення рівноваги керованість визначається як детермінована властивість розвитку. Розвиток є складним, поступальним переходом або перетворенням суспільного виробництва за допомогою певних механізмів в результаті взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників. Це – єдність і боротьба протилежних тенденцій, суперечливих соціальних практик, це нелінійний процес, який здійснюється по спіралі, включаючи спадний цикл.

Оскільки в цьому дослідженні за основу взято теоретичні положення територіальної (регіональної) специфіки малого підприємництва, найбільш оптимальним представляється виділення наступних груп факторів: національного і наднаціонального рівня, регіонального рівня, фактор підприємця, підприємства (рис. 1).

Названі фактори можуть бути як факторами розвитку, так і такими, що стримують розвиток малого бізнесу в Україні.

У групі національних та наднаціональних чинників найбільш активну роль відіграють соціально-правовий, природно-географічний, науково-технічний (інноваційний), зовнішньоекономічний, людський фактори. Про актуальність підтримки державою малого підприємства переконливо свідчить внесок малого бізнесу

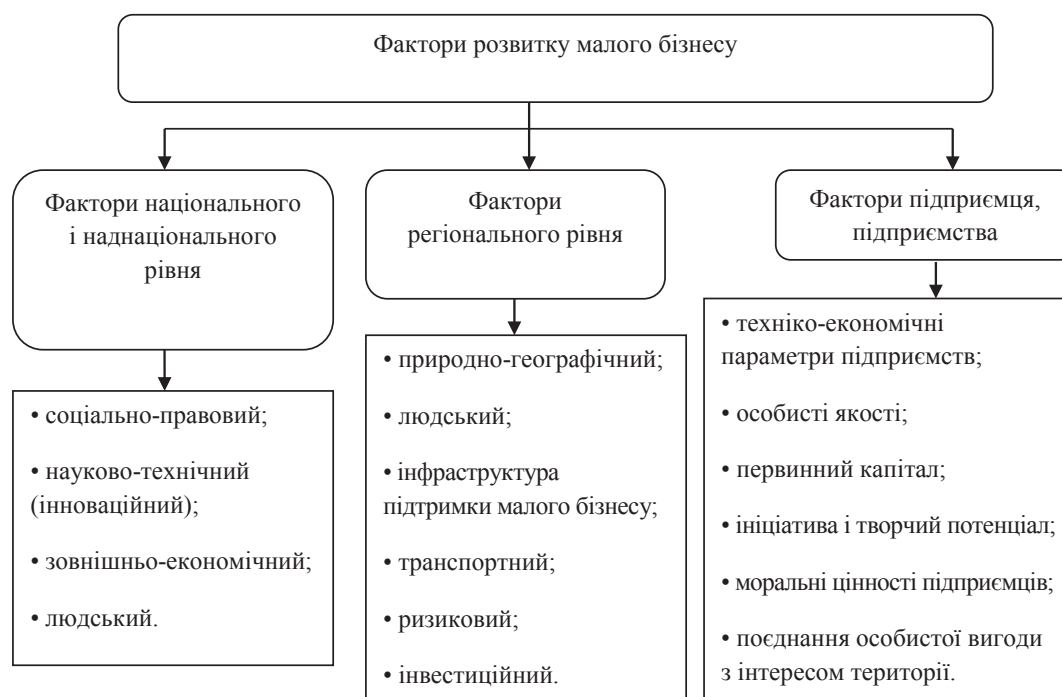

Рис. 1. Фактори розвитку малого бізнесу

в досягнення сучасної економіки в усіх індустріально розвинених країнах. Цьому передувала велика і тривала робота по формуванню у людей мотивації і поваги до підприємництва.

Україна має, але не використовує їх в повній мірі, передумови для розміщення високотехнологічних галузей, що характеризуються наявністю підготовленої кваліфікованої робочої сили, інфраструктури, науково-проектних установ і організацій.

На сьогоднішній день зовнішньоекономічним зв'язкам належить важлива роль в мобілізації внутрішніх ресурсів. У розвинених країнах частка малих фірм становить велику частину підприємств і особливе місце серед даних фірм займають експортоорієнтовані підприємства. В Україні, на жаль, експортують продукцію в більшості великі підприємства і вийти на зарубіжні ринки малим підприємствам майже неможливо. Здійснення зовнішньоекономічної стратегії, як показує досвід розвинених країн, неможливо без активної координуючої і регулюючої ролі держави.

Незважаючи на те, що малий бізнес орієнтований, як правило, на локальний внутрішній ринок товарів і послуг, в умовах глобалізації відбувається постійне розширення зовнішньоекономічної діяльності, чому сприяють транснаціональні корпорації. Значиму роль у розвитку суб'єктів малого підприємництва транснаціональні компанії відіграють за рахунок просування інновацій та розвитку венчурного бізнесу, організації нових форм виробництва і просування товарів – франчайзингу, аутсорсингу і т.д.

На рівень продуктивності праці на малому підприємстві впливають природно-географічні умови і ресурси. При розгляді природно-географічного фактору враховується сезонність виробництва і продажу товарів, надання послуг. В рамках природно-географічного чинника слід виділити екологічний аспект, вплив якого пов'язаний із станом навколишнього середовища і, з огляду на значні витрати на будівництво та утримання природоохоронних споруд, може істотно збільшити собівартість продукції і послуг, що надаються малими підприємствами.

Людський фактор, який являє собою сукупність можливостей, знань, навичок, досвіду працівника, є основною рушійною силою економіки, найбільш універсальною динамічною складовою всіх стадій відтворювального процесу.

Серед особливостей залучення населення в діяльність малих підприємств можна відзначити відсутність багаторівневої організаційної структури, переважання комплексного характеру діяльності працівників і гнучку організацію праці, через що значно зростає залежність підприємства від кожного з працівників. Мале підприємство виступає певним соціальним середовищем, в якому взаємовідносини працівника і власника підприємства ґрунтуються на взаємовигідному обміні. Порушення балансу в цьому середовищі призводить до плинності кадрів, внаслідок якого погіршується дисципліна праці, скорочується загальний рівень

кваліфікації персоналу і його відповідальність за виконану роботу.

Важко переоцінити значення малого підприємства в створенні нових робочих місць в регіоні, особливо в умовах економічної кризи і безробіття.

Для України – великої за територією країни, з її значними просторами особливе значення має транспортний фактор. На відміну від великих підприємств, що орієнтуються на залізничні перевезення, малі підприємства орієнтуються на малотоннажні автомобільні. Тому зростає значення конфігурації і якості автомобільних доріг, що сприяють поліпшенню територіальної організації господарства регіонів.

Беручи до уваги особливості підприємницького середовища, ризиковий фактор може бути як зовнішнім (політичні, соціально-економічні, екологічні та науково-технічні ризики), які залежать, як правило, від самого підприємця, так і внутрішні, обумовлені безпосередньо діяльністю фірми.

Малі підприємства не мають великих виробничих і складських площ, в зв'язку з чим зростає залежність основного виробництва від них, що, в свою чергу, призводить до збільшення ризиків не тільки допоміжного виробництва, а й основного. Аналіз сучасного стану та техніко-економічне обґрунтування стратегії розвитку галузей господарства в значній мірі обумовлені обсягами інвестицій, в тому числі в основний капітал.

Важливу роль в діяльності малого підприємства відіграють техніко-економічні параметри підприємств. Залежно від типу підприємства формуються вимоги до місць локалізації. Найбільш важливими з них є, зазвичай, наявність землі, офісів, будинків, робочої сили, а також розміри місцевого оподаткування та наявність ризиків.

Створення будь-якого бізнесу вимагає наявності стартового капіталу, основними джерелами якого є власні кошти, кошти партнерів або інвесторів, кредити, програми з підтримки малого бізнесу. Малі підприємства найчастіше знаходяться в приватній власності. Це накладає на розвиток і територіальну організацію підприємства свій «відбиток», що залежить від особистої ініціативи і творчого (професійного) потенціалу підприємця. Головним інтересом і стимулом діяльності є отримання максимального прибутку, що не завжди збігається з метою розвитку регіону. Тому важливим фактором стають морально-етичні обмеження і моральні цінності підприємців. Поєднання особистої вигоди з інтересами території може дати додатковий імпульс для сталого розвитку регіону, країни. Сукупність вищевикладених чинників зумовлює вибір місця, в якому підприємець може здійснити свою діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасні умови розвитку суспільства і економіки створюють для регіонів об'єктивну необхідність цілеспрямованого, самостійного управління розвитком власних територій, впливу на соціальні та економічні процеси всередині регіону та поза ним, постійного врахування впливу зовнішніх факторів і співвідношення їх наслідків з можливостями і потенціалом регіону. Ці причини

сприяють формуванню регіонального управління, як нового рівня державного управління, і створюють необхідність в нових наукових підходах до цього процесу. У дослідженні поняття регіону визначено з позиції розгляду його як відкритої підсистеми національної економіки, якій притаманні індивідуальні особливості відтворювального процесу, де всі учасники процесу взаємодіють для задоволення потреб населення регіону на основі дотримання балансу спільних інтересів.

Поліпшити показники розвитку регіону та організувати взаємодію всіх учасників відтворювального процесу на взаємовигідних умовах можливо на основі підвищення ефективності управління розвитком регіону.

Врахування кожного чинника дозволяє уникнути помилок в розміщенні об'єктів малого бізнесу, підвищити ефективність функціонування невеликих фірм, удосконалювати територіальну організацію національної та регіональних економік.

Список літератури:

1. Декларація про право на розвиток: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 04.12.1986 № 41/128 – поточна редакція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_301.
2. Бланк І.А. Финансовый менеджмент / И.А. Бланк. – К.: Эльга Ника – Центр, 2004. – 649 с.
3. Финансовый анализ / [М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька]; за ред. М.Д. Білика. – К.: КНЕУ, 2005. – 836 с.
4. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія // За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І. Ковальова. – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
5. Ішук С.І. Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика: підручник / С.І. Ішук, О.В. Гладкий; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 447 с.
6. Шахраюк-Онофрей С.І. Регіональна економіка. Навчальний посібник / Шахраюк-Онофрей С.І., Круць А.В. – Чернівці; 2008 р. – 140 с.
7. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку / В.І. Герасимчук, О.В. Мірошніченко, В.В. Онікієнко / За ред. В.В. Онікієнка. – К.: УІСД, 2002. – 116 с.
8. Данилків Х. Економічна сутність та роль малого підприємництва в умовах розвитку ринкової економіки / Х. Данилків // Формування ринкової економіки в Україні. – 2013. – Вип. 29. Ч. 1. – С. 126–133.
9. Збарський В.К. Менеджмент малого і середнього бізнесу: Навчальний посібник. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 361 с.
10. Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы. Пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2014. – 444 с.
11. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку: монографія. – К.: Знання України, 2002. – 190 с.
12. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р.О. Побережний // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – Харків, 2012. – № 13. – С. 90–100.
13. Бут Т.В. Соціально-економічний розвиток регіону: поняття і зміст // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. Ч. 4. – С. 19–23.

ФАКТОРЫ СДЕРЖИВАНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕГИОНЕ

В статье исследована роль и место малого бизнеса в региональной экономике, который способствует экономическому развитию как регионов, так и страны в целом, расширению сферы занятости трудоспособного населения, формирование среднего класса, обеспечение благосостояния граждан, реализации имеющегося экономического потенциала региона. Рассмотрены теоретические аспекты относительно факторов сдерживания развития малого бизнеса в Украине. На основе использования сравнительного метода исследованы понятия предприятия малого бизнеса, развитие предприятия, факторы влияния; определены этапы жизненного цикла малого предприятия, предложено группировки факторов влияния.

Ключевые слова: предприятие, малый бизнес, развитие предприятия, фактор развития, регион.

FACTORS OF CONTRIBUTING TO DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN THE REGION

The article examines the role and place of small business in the regional economy, which contributes to the economic development of both the regions and the country as a whole, the expansion of the employment of the able-bodied population, the formation of the middle class, the well-being of citizens, and the realization of the existing economic potential of the region. The theoretical aspects concerning the factors of containment of small business development in Ukraine are considered. On the basis of the use of the comparative method, the concept of small business enterprise, enterprise development, factors of influence; the stages of the life cycle of a small enterprise are defined, the grouping of the factors of influence is proposed.

Key words: enterprise, small business, enterprise development, development factor, region.